

RADIOSTRIJD TUSSEN DE TWEE WERELD- OORLOGEN (1)

door

Johan PUTSEYS

Licentiaat Geschiedenis

De omroepwetgeving van 1930 schiep een openbare instelling met rechtspersoonlijkheid, het Nationaal Instituut voor Radio-omroep (NIR), dat "*beroep zou doen op inrichtingen, groeperingen of personen, die door hun mededelingen bij het publiek belangstelling kunnen wekken*" (2). Door die formulering verkregen 'gekleurde' of 'partijdige' omroepverenigingen zendtijd ter beschikking op het NIR dat zelf verplicht was te werken "*in een geest van volstrekte onpartijdigheid* (art. 3)."

Men herkent in deze formulering enerzijds de opvatting dat de radio een 'nationale' rol te vervullen heeft. Om het 'algemeen belang' te dienen moest de omroep onafhankelijk zijn van niet-algemene belangen als partijpolitieke of andere 'de natie verdelende' kwesties, bijvoorbeeld ideologieën of levensbeschouwingen. De 'British Broad-

(1) Gebaseerd op J. PUTSEYS, *Radio en politiek. Verkenning van het medium radio in België. 1900-1933*, Leuven, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, 1984. Dit artikel biedt een geproblematiseerde kijk op het onderwerp, die niet expliciet in de verhandeling voorkomt. De selectie uit het bronnenmateriaal werd sporadisch aangevuld met niet in de verhandeling verwerkte bronnen.

(2) *Wet van 18 juni 1930 ter oprichting van het nationaal instituut voor radio-omroep*, artikel twee. Onder andere in *Parlementaire Documenten*, Kamer, 1929-1930, 23 maart 1930, nr. 193. Artikel twee en drie zijn ook in bijlage opgenomen.

casting Company (vanaf 1927 Corporation)' is een uitzondering als voorbeeld van een dergelijke onafhankelijke instelling, want bijna de totaliteit van de andere regeringen op de wereld verkoos die 'nationale rol' zelf in handen te houden in de vorm van een staatsorganisatie of parastatale. 'Onafhankelijkheid' heet dan 'neutraliteit' van het staatsapparaat in pluralistische regimes (3).

De termen 'onafhankelijkheid, neutraliteit en nationaal' werden tussen aanhalingstekens geplaatst want het zijn zelf de sleutelwoorden van een bepaalde ideologie. Die opvatting over de rol, en dus de organisatie van de omroep, was blijkbaar ongemeen krachtig over heel de wereld, aangezien slechts twee uitzonderingen het beeld verstoren : de Verenigde Staten van Amerika, waar Secretary of State E. Hoover in het begin van de jaren twintig van staatsinterventie niets wilde weten (4), en Nederland, waar een PTT-rapport adviseerde : *"De radio-omroep in Nederland behoort aan het particulier initiatief te worden overgelaten. Het Rijk hoeft slechts te maken dat de belangen van het openbare telefoon- en telegraafverkeer, hetzij per draad, hetzij draadloos, niet geschaad worden"* (5). In de VSA werd commercieel gewin het hoofdmotto van de omroepnetwerken en in Nederland werd de omroep georganiseerd op de 'partijpolitieke' of 'ideologische' basis die elders blijkbaar geen kans kreeg (6).

Behalve dan gedeeltelijk in België, want de tweede krachtlijn van de NIR-wet van 18 juni 1930 was het 'verzuilde' systeem van omroepverenigingen naar Nederlands model.

Deze twee krachtlijnen komen voort uit de specifieke kenmerken van de radio. Het is vooreerst een massamedium, een middel tot cultuurspreiding en als dusdanig wordt het gesitueerd in een traditie van grondwettelijke vrijheden van meningsuiting en drukpers of een traditie van staatsmonopolies in niet-pluralistische regimes. Ten tweede is het een beperkt medium, want zeker in de beginjaren van de omroep, was het technisch onmogelijk eenieder die het wenste een zender te laten oprichten. Er was daar gewoon geen plaats voor op de golflengteband. In Amerika werd dat in de realiteit bewezen en kwam het tot een 'natuurlijke' selectie. Een selectie in deze sector van grondwettelijke vrijheden doorvoeren, dus bepalen wie wel en

(3) Voor een wereldoverzicht zie F. TERROU en L. SOLAL, *Le droit de l'information. Etude comparée*, Parijs, UNESCO, 1951.

(4) E. BARNOUW, *The golden web. A history of broadcasting in the United States*, dl. 1, New York, 1966, p. 115.

(5) Geciteerd door J. DE BOER, *Omroep en politiek in Nederland tot 1940*, Leiden, 1946, p. 39.

(6) Deze uitzonderingen kunnen verklaard worden door het feit dat beide landen het eerst de omroep introduceerden. De radiostrijd kon nadien niet meer op tegen de gevestigde situatie.

wie niet mocht uitzenden, stootte in democratische regimes uiteraard op verzet. Door de enen werd geargumenteed dat een 'neutraal' of 'onafhankelijk' monopolie moest gecreëerd worden, zodat er geen discussie kon zijn. Tegenstanders beriepen zich op de vrijheidstraditie om te ijveren voor een systeem met 'meer' vrijheid. De redenen voor deze meningsverschillen lagen in een verschil van mening over wat best was voor de samenleving, over hoe de samenleving er zou moeten uitzien.

De Belgische omroeporganisatie van 1930 vormt dus blijkbaar een compromis tussen twee visies op de rol en de organisatie van de omroep. Het ging daarbij niet om volledig antagonistische visies, maar veeleer om concurrentiële ideologieën en/of levensbeschouwingen, die zich achter één van beide mogelijkheden schaalden. De radio was het nieuwe wonderkind van de massacommunicatie en dit instrument in de 'samenspraak in onze samenleving' ontsnapte dan ook niet aan de aandacht van al wie met de samenleving begaan was. In dit artikel wordt onderzocht welke radiostrijd met welke tegenstanders tot de wetgeving van 1930 leidde, welke factoren het uitzicht van de omroep in België bepaald hebben.

RADIO BELGIQUE

De radio is ontstaan als een commercieel concept in de schoot van Amerikaanse communicatiegiganten die na Wereldoorlog I op zoek waren naar een alternatieve markt voor de draadloze telefonietoestellen die ze voor de loopgraven geproduceerd hadden (7). Met 'téléphonie-sans-fil', meestal kortweg TSF genoemd, was in België reeds geëxperimenteerd in 1907 en 1914, onder invloed van koloniale kringen en het koninklijk Hof (8). Het waren diezelfde middens — het Hof, koloniale maatschappijen, telegrafie-industrie — die samen de eerste Belgische radio-industrie opzetten (Société Belge de Radio-électricité, SBR) en, om radio's te kunnen verkopen, de eerste Belgische zender : 'Radio Bruxelles' (23 november 1923) die vrij vlug werd omgevormd tot de n.v. 'Radio Belgique' (1 januari 1924) (9).

Met het persagentschap Belga, vertrouwelingen van het Hof en enkele patriottische kranten in zijn raad van beheer en met de welwillende belangstelling van koning Albert, was 'Radio Belgique' al-

(7) E. BARNOUW, *o.c.*, p. 64-66.

(8) R. GOLDSCHMIDT, "Souvenirs d'un vieux sans-filiste", *Radio-Science*, 1931, nr. 2, p. 5.

(9) *Recueil des actes et documents relatifs aux sociétés commerciales*, 1922, p. 543-544; *Ibidem*, 1924, p. 729-735.

lesbehalve een commerciële zender. Hij deed zich voor als de officiële staatszender (met de Brabançonne als 'tune'), fungeerde als propagandazender voor Congo en toonde zich franstalig, Brussels en belgicistisch in zijn programmering (10). Via de goede contacten met de industrie en de faam van technici als R. Brailard, speelde 'Radio Belgique' een belangrijke rol bij het tot stand komen van de 'Union Internationale de Radiodiffusion' (11). Dit Europees verbond van 'grotere' zenders verdeelde onderling de golflengten, zodat 'Radio Belgique' de Belgische kon monopoliseren. Nochtans ontstonden in 1924-1925 ook andere gegadigden. Amateurs experimenteerden met het nieuwe wonderkind der techniek, wat aanleiding gaf tot het ontstaan van zenders als 'ON4ED' te Antwerpen, of 'Radio Schaarbeek' te Brussel (12).

Die vooralsnog lokale stations konden op lange termijn, indien ze levensvatbaar bleken door middel van etherreclame bijvoorbeeld, een bedreiging vormen voor de unieke positie van 'Radio Belgique': een privé-zender die volledig beantwoordde aan de geschetste 'nationale', 'algemeen belang-' of onafhankelijkheidsideologie. Liberalen, koloniale maatschappijen, patriotten of nationalisten en het koninklijk Hof vonden elkaar in 'Radio Belgique'. De PTT-administratie lijkt ook een hand gehad te hebben in die beleidlijn. Zo werd bij de introductie van het 'journal parlé' — een geprofessionaliseerde vorm van nieuwsverzekking —, behalve door de krantenuitgevers, ook door de PTT-administratie regels geëist. Het radionieuws zou uitgezonden moeten worden na de verschijning van de avondbladen en zou beknopt en 'neutraal' moeten zijn (13). De lokale zenders die om toelating voor verhoging van de zendkracht vroegen, werden afgewezen, zoals 'Radio Schaarbeek'. Ook de PTT leek dus best tevreden met het monopolie van de 'neutrale', 'nationale' zender. Het was echter nog steeds een privé-onderneming en de legaliteit van het monopolie kon betwist worden.

(10) Voor uitgebreidere argumentatie : *licentiaatsverhandeling*, p. 27-46 en een artikel in voorbereiding voor het *Historical Journal of radio, film and television*. I.v.m. het ontstaan van Belga : F. KIECKENS, *Het persagentschap Belga*, Gent, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, 1973.

(11) P.P. ECKERSLEY, *The power behind the microphone*, London, 1941, geeft een heel ander beeld dan de 'officiële' versie, zoals bij E. VAN TRICHT, *De ERU en de Eurovisie*, Leuven, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, 1972.

(12) Zie *licentiaatsverhandeling*, p. 60-71; voor het Luikse : Th. LUTHERS, *Les postes privés de radio à Liège et à Verviers de 1925 à 1940*, Luik, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, 1983.

(13) Inleidingstoespraak van beheerder A. HUBERT in *Radio-Belge*, nr. 35, 7-20 november 1926, p. 18.

Het stijgend aantal zenders in Europa begon problemen te stellen omdat de internationale afspraken teruggingen op de conventie van Londen van 1912, waarbij er van omroep geen sprake was. Er kon bijgevolg niet efficiënt worden opgetreden om een dreigende etherchaos te vermijden. De conventie van Washington van december 1927 (14), noopte de Belgische wetgever echter ook tot een actualisering van de wet van 1908, ondermeer om de bevoegdheden van het ministerie van PTT af te bakenen en de vergunningstaks voor een radiotoestel te legaliseren (15). Regularizatie van de omroepsituatie raakte echter ook aan de organisatie van de omroep. Kon het feitelijk monopolie van 'Radio Belgique' zomaar behouden worden? Waar naartoe met de amateuristische lokale zenders en hoe hun uitbreiding voorkomen? Kon de vergunningstaks voor een radiotoestel niet gebruikt worden als luistergeld? Bovendien vroegen Vlaamse luisteraars de overheid om nederlandstalige uitzendingen, want 'Radio Belgique' had daar geen belangstelling voor en blijkbaar konden die ook niet door eigen initiatieven gerealiseerd worden (over de VRV, de KVRO en de Sarov zo dadelijk meer).

DE LIBERALE ONTHOUDING

Maurice Lippens, minister van Spoorwegen, PTT, Zeevaart en luchtwegen, formuleerde een antwoord met drie wetsontwerpen, die hij in de lente van 1929 aan het parlement voorlegde. De aanleiding ervoor was echter de activiteit van socialistische en katholieke Vlamingen rond een eigen omroeporganisatie, annex zender. Om louter technische redenen kon die proliferatie misschien ook niet, maar Lippens wou door zijn wetsontwerpen ook zijn tegenstanders de pas afsnijden.

Een eerste ontwerp gaf de PTT — of de in oprichting zijnde RTT — almachtige regulerende bevoegdheid in een aangepaste versie van de wet van 1908. Het tweede ontwerp legaliseerde de vergunningstaks voor een radiotoestel, die zou besteed worden aan het derde ontwerp: het Nationaal Instituut voor Radio-omroep (16). Dat moest een openbare instelling worden met rechtspersoonlijk-

(14) *Documents de la conférence radiotélégraphique internationale de Washington*, Bern, 1928.

(15) De wet van 10 juli 1908 had het alleen over 'radiotelegrafie' en gaf de PTT-administratie volgens een letterlijke interpretatie dus geen bevoegdheid over 'radiotelefonie'. De vergunningstaks voor een radiotoestel, ingesteld bij Ministerieel Besluit van 7 augustus 1920, was al evenzeer dubieus qua legaliteit.

(16) *Parlementaire Documenten*, Kamer, 1928-1929, nr. 212, 213 en 214.

heid, bestuurd door een twaalfkoppige raad van beheer : de minister, zijn afgevaardigde en tien leden 'benoemd door de Koning'. Hun mandaat was onverenigbaar met dat van parlamentslid en zij zouden gedeeltelijk worden gekozen op grond van bevoegdheid in de materie. Het instituut zou zich niet mogen bezondigen aan strafbare meningsuitingen, noch 'andermans' overtuiging kwetsen. De minister kreeg een vetorecht om het geheel te superviseren.

Het statuut leek op dat van de NMBS en de RTT en als staaltje van etatisatie kon het moeilijk overtroffen worden. Lippens voorzag trouwens de overname van de installaties van 'Radio Belgique' en het in aanbouw zijnde dubbelstation te Veltem. Hij stelde zich ook garant voor de 'onafhankelijkheid' van het instituut.

Het lijkt haast overbodig erop te wijzen dat deze ontwerpen volledig kaderden in de 'nationaal-neutraal'-ideologie. Niet alleen werden partijpolitiekers, in casu de parlamentsleden, expliciet geweerd, maar de facto zou het officieuze 'Radio Belgique' een officieel kleedje omgehangen krijgen, tot en met de overname van personeel en installaties. Financieel werden de nadelen van een privé-organisatie opgelost door staatsdotaties. "*L'Etat, bon garçon, reprend et paie*" (17). Bij wet gepromoveerd tot NIR, verdween ook elke betwistingsgrond voor het monopolie.

Aan 'Radio Belgique' kon moeilijk officieel, bij wet een monopolie worden toegekend, maar het NIR werd specifiek bedoeld als een monopolie. Het NIR werd opgericht als de officiële versie van 'Radio Belgique' : een nationaal, neutraal monopolie.

Buiten de internationale dwingende omstandigheden, die om een duidelijk legaal statuut vroegen, lijkt het ontwerp ook bepaald door een binnenlandse kwestie : de voortschrijdende Vlaamse beweging en dan voornamelijk de 'nationale' vleugel ervan. Het Vlaams-nationalisme stond diametraal tegenover het Belgisch nationalisme. Baron A. de Dorlodot, voorzitter van de 'Union Radioclub de Belgique' — de supportersclub van 'Radio Belgique' — vertelde Rombauts dat de directe aanleiding voor de ontwerpen een speech van Ward Hermans was, die uitgezonden werd langs een Nederlandse zender (18). Het ging daarbij om de zogenaamde 'Papieren van Utrecht', die op het eerste zicht de Belgische Staat leken te ondermijnen, maar achteraf vervalst bleken. Chronologisch klopt de mogelijkheid dat dit incident Lippens ertoe aanzette 'nationale', ook nederlandsstalige, uitzenden-

(17) *La Libre Belgique*, 1.5.1929, p. 1.

(18) Interview met Rombauts, de eerste Vlaamse secretaris van het NIR, op 26 april 1984. De Dorlodot werd lid van de raad van beheer van het NIR.

dingen te creëren door middel van het NIR (19). Hij hoopte zo wellicht ook de katholieke en socialistische flaminganten van de KVRO en de Sarov (cfr. infra) het gras voor de voeten weg te maaien. Bovendien riep hij urgentieredenen in om de ontwerpen nog voor de verkiezingen van mei 1929 te stemmen. Na de Bormsverkiezing het jaar voordien werd algemeen verwacht dat die de Vlaamse beweging zouden versterken en Lippens' haast kan daardoor verklaard worden (20).

De liberale minister Vauthier en Janson verdedigden de ontwerpen enthousiast op de kabinetsraad van 18 maart 1929. Eerste minister Jaspar vroeg zich af of de regering niet teveel invloed zou verwerven (sic !), maar Lippens wuifde die bezwaren weg met de zeggende 'onafhankelijkheid' van het NIR (21). Alhoewel er van Vlaams-katholieke zijde reeds heel wat groeide op radiogebied, zwegen de katholieke ministers op die vergadering. De katholieke radio-actie was immers allesbehalve vlekkeloos verlopen.

LA SAINTE LIBERTE DES ENFANTS DE DIEU

De discussie langs katholieke zijde was op gang gekomen na een toespraak van pater Perquin van de Nederlandse KRO op het congres van de Katholieke Vlaamse Landsbond te Sint-Truiden (30-31 juli 1927) (22). Daarop volgende gesprekken te Mechelen werden ingeleid door een reeks rapporten van specialisten, waarvan het enige die naam waardig, afkomstig was van Juliaan Vandepitte (23). Hij had het tijdens Wereldoorlog I tot instructeur in de toen opgerichte militaire TSF-eenheid gebracht en gaf sinds 1924 het maandblad *Radio* uit. Hij opteerde voor een eigen zender om geen last te hebben van

(19) G. PROVOOST, "Utrechtse Documenten", *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, dl. II, p. 1704-1705. De zaak startte vanaf 28 februari en beroerde tot in maart de nationale en internationale gemoederen. Lippens diende zijn ontwerpen op 16 april bij de Kamer in.

(20) De urgentieredenen die Lippens inriep, klopten helemaal niet, zie *licentiaatsverhandeling*, p. 136. Hij moet er dus een andere, onuitsprekbare reden voor gehad hebben.

(21) *Recueil des procès-verbaux du conseil des ministres* (van de opeenvolgende regeringen Jaspar), 1929, IV, 18 maart 1929, p. 11-14. Bewaard in het Gerechtshof te Kortrijk.

(22) Tekst van de toespraak o.a. in DAVIDSFONDS-ARCHIEF, map 1, KVRO-NIR n.v. Radio, 1927-1931.

(23) De verschillende rapporten in DF-ARCHIEF, map 1 en in BRT-ARCHIEF, fonds pater Leopold, 201.481/7.

derden, maar voorzag wel dat de financiering een probleem ging vormen. Etherpubliciteit wees hij af om kwaliteitsredenen en in luis-teraarsbijdragen, zoals in Nederland, geloofde hij niet : *"Het is volstrekt uitgesloten dat hetzelfde stelsel in ons land ook maar de geringste kans op welslagen zou hebben"*. Hij wou wel een organisatie naar het model van de Boerenbond uitbouwen : plaatselijke verenigingen en centrale diensten die niet afhankelijk waren van die basis. Wellicht stond de groeiende macht van het BB-complex hem voor ogen. Het bouwen van een eigen zender zou in die optiek moeten gecombineerd worden met een eigen produktie van radiotoestellen, een centrale dienstverlening, een eigen tijdschrift en activiteit op aanverwante vlakken. *"Eindelijk, gezien de onmogelijkheid om in de gedachtenstrijd die ook eensdaags op radiogebied losbarsten moet en zal, 'neutraal' te blijven is het voordeliger dat onze vereniging van nu af hare actie voert onder de banier van het christelijk ideaal"*. Samenwerking met 'Radio Belgique' werd om die reden uitgesloten. *"Met die mensen (Le Soir, Banque d'Outremer) is geen akkoord mogelijk"*, aldus pater Leopold, de broer van Juliaan Vandepitte (24). Het bouwen van een eigen zender vroeg wel een omvangrijke financiële investering en de gesprekken van Mechelen stokten omdat niemand bereid leek die kosten te dragen. Onderlinge geschillen legden elke werking lam.

Een eerste breuklijn was de taalkwestie : konden de Vlaamse katholieken hun franstalige geloofsgenoten in de kou laten staan door een ééntalige zender op te richten ? E.H. Rubens, de Limburgse mid-denstandsproost die Perquin naar het congres had gebracht, schreef dat hij 'hoe hevig flamingant ook', toch samenwerking 'op gelijke voet' met de franstaligen voorstond (25).

E. Amter, algemeen Davidsfondssecretaris, en pater Valerius Claes dachten er net andersom over (26). Indien men moest samenwerken, in welk verband ? Daarmee belandde men bij de tweede breuklijn : wantrouwen en strijd tussen de verschillende katholieke organisaties en strekkingen. Het doctoraat van E. Gerard belicht voldoende de onderlinge twist en ook op radiogebied leek die onverzoenbaar (27). Het bronnenmateriaal laat niet toe de opponenten

(24) Verslag in BRT-ARCHIEF, fonds pater Leopold, 201.481/7.

(25) Rubens aan Corluy, *Ibidem*.

(26) DF-ARCHIEF, map 1.

(27) E. GERARD, *De katholieke partij in crisis. Partijpolitiek leven in België (1918-1940)*, Leuven, 1985.

exact te duiden. Achteraf bekeken lijkt de taalkwestie ook de andere onenigheden te verklaren tussen enerzijds een groep met voornamelijk oog voor de Vlaamse eisen en anderzijds de katholieken die de eenheid (van gelovigen, arbeiders of partij) meer op de voorgrond plaatsten. Het ACW, alhoewel in deze periode pas voorzien van een permanent secretariaat en daarom misschien eerder op de achtergrond, bleef wellicht ook om haar eenheid te sparen meer afwezig. De Boerenbond, het Davidsfonds en al wat 'KV' in zijn letterwoord voerde, waren blijkbaar eerder Vlaamsgezind dan katholiek : liever een ééntalige katholieke dan een tweetalige zender.

Tot 12 april 1928 sleepten de onderhandelingen aan zonder dat er een oplossing werd gevonden. Op 18 april kwam de radioproblematiek in een stroomversnelling terecht omdat een Antwerps, pluralistisch initiatief, de 'Vlaamsche Radio Vereeniging' (VRV), een uitzending verzorgde via 'Radio Belgique' (28). De VRV was geen lang leven beschoren omdat de Antwerpse socialisten zich naar de VARA haastten (12 mei), omdat de Boerenbond haast even vlug met 'Radio Belgique' sloop ging (28 mei) en omdat VRV-voorzitter Floris Vandermuieren het Davidsfondshoofdbestuur op de tenen trapte (29). De VRV wou cultureel hoogstaande uitzendingen verzorgen, boven het partijpolitiek gekrakeel heen, maar kon niet op tegen de 'politiekers', die met eigen plannen rondliepen (30).

Een neutrale vereniging kon niet meer. Dat 'Radio Belgique' de VRV waardig bevond om zendtijd te kopen wees ten andere op dat 'neutrale' karakter, wat hier als specifiek a-politiek naar voor kwam. 'Tegen de politiek' was ook op radiogebied de slogan van de 'neutrale' politiek (31). In het geval van de VRV werd die opstelling veeleer bepaald door een zuiver culturele bekommernis, zoals de promotie van het ABN, maar dat paste wonderwel in het kraam van 'Radio Belgique'. De VRV, zoals een eerdere 'Antwerpse' poging van 'Radio Belgique' door concerten vanuit de Dierentuinconcertzaal te re-

(28) Voornamelijk *Radiopost*, 1928, februari-april. De gegevens terzake van Th. LUYKX, *Evolutie van de communicatiemedia*, Brussel, 1978 en W. BERTELS, *Die dingen behoren tot het verleden*, Brussel, 1972 kloppen niet. O.a. de rol van 'Radio Zoölogie', zie *licentiaatsverhandeling*, p. 46-50, 88-90.

(29) Fl. Vandermuieren had de plaatselijke DF-afdelingen aangeschreven zonder toelating van het hoofdbestuur. De stelling in W. BERTELS, 'Sarov', *Socialistische Standpunten*, 1971, III, p. 158-168 dat de katholieken het VRV geboycot hebben, klopt niet helemaal : de Antwerpse socialisten gingen het eerst 'vreemd'.

(30) *Manifest van de VRV aan de Vlaamsche bevolking*, o.a. in AMVC, V 137.

(31) H. BALTHAZAR, "Particratie tussen de twee wereldoorlogen", *Res Publica*, 1981, I, p. 22 : "The theses of the proponderating impact of the political parties in Belgian politics in the 'interbellum' stems from definite political sources in that period".

layeren, werd gebruikt als een bewijs om aan te tonen dat 'Radio Belgique' niet anti-vlaams was, maar waarlijk 'nationaal'. Dat 'beetje Vlaams' (32), dat hoogstens de erkenning van de taalstrijd inhield, voldeed echter niet. De VRV had integendeel de katholieke en socialistische flaminganten wakkergeschud.

Langs katholieke zijde nam de Boerenbond de touwtjes in handen. Op 7 mei besliste het hoofdbestuur een maatschappij op te richten om 'neutrale' uitzendingen te verhinderen. In die maatschappij zou de Boerenbond een overwegend aandeel nemen. Bovendien hakte de BB de knoop door : het zou gaan om nederlandstalige uitzendingen en in samenwerking met 'Radio Belgique' (33). Op 12 oktober 1928 tekenden Parein en Brusselmans, gedekt door de BB, reeds een contract met 'Radio Belgique' om een dubbelstation op te richten te Veltem (34). Het duurde nog wel tot 8 februari 1929 vooraleer de n.v. Radio, de juridische structuur voor de katholieke radio-actie, werd opgericht met een geheimzinnige kapitaalsinbreng, die alleen van de BB kon afkomstig zijn (35). De andere Vlaams-katholieke groeperingen konden dat blijkbaar niet verkroppen, want prompt stopten de euforische berichten in de Vlaamse katholieke pers (de franstalige had er zelfs nog helemaal geen aandacht aan besteed). De onmacht der verdeelden werd bedekt met een mantel van stilte en de katholieke parlementaire groep reageerde dan ook helemaal niet strijdlustig op de wetsontwerpen van Lippens van 16 april 1929.

Wat Lippens voorstelde, stond nochtans diametraal tegenover wat de Vlaamse katholieken tot dan toe geprobeerd hadden op te richten : een ideologisch deugdelijke zender. Hij gaf hun wel voldoende voldoening voor hun taaleisen : elke taalgroep zou één golf-
lengte krijgen en het NIR zou de taalwetten qua administratieve scheiding toepassen. De hoge financiële kost, het onderling geruzie en het inwilligen van de Vlaamse eisen, brachten de Vlaamse katholieken er blijkbaar toe de ontwerpen goed te keuren. Katholieke uitzendingen verzorgen bleek niet hun prioriteit. Van Dievoet (in de Kamercommissie) en Vandevyvere (in het parlementair halfroond) stelden wel amendementen voor om ideologische omroepverenigingen zendtijd te verlenen en te subsidiëren, "*car la liberté, garantie d'une part, subsidiée d'autre part, me paraît le vrai système de neutralité*", aldus

(32) J. VANDEPITTE, "De radio-omroep in ons land", *Radio*, februari 1927, p. 186.

(33) ARCHIEF BELGISCHE BOERENBOND, notulen hoofdbestuur, 7 mei 1928.

(34) Dubbels van contracten in BRT-ARCHIEF, 208.117.

(35) *Recueil des actes et documents relatifs aux sociétés commerciales*, 1929, p. 2342-2347.

Vandevyvere (36). Lippens wou daar echter niet van weten en aanvaardde slechts de triviale tekst dat het NIR 'beroep zou doen op groeperingen' (zie artikel 2, tweede alinea in bijlage). Van gegarandeerde vrijheid en subsidies was in de wettekst niets terug te vinden. Langs katholieke zijde werden de ontwerpen dan ook gestemd met omschrijvingen als 'een noodzakelijk kwaad' of 'een voorlopig experiment': eufemismen om te verbergen dat volgens de geldende katholieke principes een neutrale staatsinstelling als massamedium evenmin kon als een neutrale school of krant.

In de Senaat kwam echter verzet uit een onverwachte hoek: *La Libre Belgique* en P. Segers, de voorzitter van het Verbond van Katholieke Kringen en Verenigingen, de conservatieve, overwegend franstalige standsorganisatie van de katholieke partij. *La Libre* begon een hevige campagne tegen de ontwerpen met haast elke dag een scherp artikel op de voorpagina. De krant kantte zich principieel tegen het etatisme en tegen de haast waarmee Lippens door het parlement raasde, vlak voor het zomerreces en de verkiezingen. Spoedig ontdekte *La Libre* de verbonden problemen: "*liberté d'opinion, liberté d'enseignement, liberté de la presse, liberté individuelle et commerciale, égalité des citoyens, neutralité politique et religieuse de l'Etat, M. Lippens a traité tout ça du haut de son antenne, avec une surprenante désinvolture*" (37). Een dergelijk ontwerp kon niet en *La Libre* vroeg de senatoren onomwonden de ontwerpen te verdagen. Wanneer de Senaat op 8 mei 1929 op zijn laatste zittingsdag als laatste punt op de agenda de ontwerpen behandelde, leek Lippens aanvankelijk het pleit te zullen winnen. De socialisten vroegen wel de verdaging, maar het regeringsstandpunt werd nog verdedigd door pater Rutten, één van de voormannen van de Rechterzijde. P. Segers beklom toen het spreekgestoelte en begon met de argumenten van *La Libre* de ontwerpen te bekampen. Hij kreeg het aan de stok met Lippens, die zich boos maakte. Segers brak daarop zijn speech af met de vraag aan de Rechterzijde de behandeling van de ontwerpen te verdagen, wat daarop ook gebeurde.

Die nederlaag van Lippens had blijkbaar veel te maken met persoonlijke antipathieën en electorale overwegingen. De franstalige katholieken bleken echter ook veel principiëler op hun standpunt te staan. Dat was het historisch gegroeide vrijheids- en subsidiariteitsprincipe, dat Vandevyvere zo treffend vertolkte. In hun commentaar wezen de katholieken ook op het 'newspeak'-karakter van de

(36) *Parlementaire handelingen*, Kamer, 1928-1929, p. 1645 e.v.

(37) *La Libre Belgique*, 7 mei 1929, p. 1.

term 'neutraliteit', zoals die o.a. door Lippens werd gebruikt. Vandevyvere stelt daar tegenover "*le vrai système de neutralité*" en *La Libre* "*la neutralité politique et religieuse de l'Etat*" als complement van een hele waslijst grondwettelijke vrijheden. Naast Lippens' neutraliteit en de katholieke vrijheid, plaatste J. Van Roosbroeck, partijsecretaris van de BWP, de "*georganiseerde vrijheid van mening*" (38).

GEORGANISEERDE VRIJHEID VAN MENING

Op 5 maart 1924 had Emile Vandervelde reeds voor de microfoon van 'Radio Belgique' gestaan (39) en zijn enthousiasme over dit groots cultuurinstrument leverde enkele gesprekken op in de landelijke raad van de BWP (40). In 1925 verleende Anseele, minister van PTT in de regering Pouillet-Vandervelde, een zendvergunning aan *La Wallonie*, een Luiks, socialistisch dagblad dat een lokale zender installeerde in zijn gebouwen. 'Radio Wallonie' bleef echter een plaatselijke zender, kampend met financiële problemen, en de BWP-top droomde wel van een Radio-BWP, maar zag daar vooralsnog de middelen niet voor. In december 1927 werd een oproep gericht aan de federale secretarissen om radioclubs te stichten, die later dan de basis van Radio-BWP zouden vormen. Zonder duidelijke stimulans was het maar de vraag of de militanten het nut daarvan inzagen en men bereikte dan ook geen resultaat, uitgezonderd een enorme reactie van de Antwerpse socialisten die de BWP veel verder ging dan haar lief was. Op 1 januari 1928 richtten enkele Antwerpenaars de 'Socialistische Radioclub van Antwerpen' op, zoals de BWP hen gevraagd had (41). Na de VRV-uitzending van 16 april 1928 trok die groep echter dadelijk met Camille Huysmans naar de VARA om een 'Vlaamsche' avond en een toespraak over 'De cultuurgemeenschap van Vlaamsch België en Nederland' (42) te geven. Die internationale solidariteit stoorde de BWP misschien niet, maar dat de radioclub van Antwerpen streed voor "*de kultureele zelfstandigheid en de vrijmaking van het roode Vlaanderen tegen het drievoudig verbond van kapitalisme, fascisme en franskiljonisme*" (43), kwam de BWP erg ongelegen. De socialistische partij was verdeeld over de taalkwestie en

(38) J. VAN ROOSBROECK, *De radio-omroep en de BWP. Verslag voor de landelijke raad van de BWP*, s.l., 1930, p. 3.

(39) *Radio-Belge*, 1924, VI, 1.

(40) J. VAN ROOSBROECK, *o.c.*, p. 1.

(41) W. BERTELS, *Sarov*, p. 159-160.

(42) *Radiopost*, 1928, april-mei.

(43) *Sarov*, 1929, I, p. 2.

kon flamingantische groepjes die streden tegen het franskiljonisme missen als kiespijn. Pas op 15 maart 1929 verscheen het 'Compromis des Belges' van Destrée en Huysmans als een poging om de taalverdeeldheid te overbruggen. Het omvatte o.a. de communautaire opsplitsing van sommige bestuursorganen. De Antwerpse socialisten lagen dus niet alleen dwars door hun banbliksems tegen het franskiljonisme, maar evenzeer door het oprichten van een autonome organisatie. Ze kregen dan ook geen enkele steun. Het contract dat ze afsloten met 'Radio Belgique' voor 14 avonden vanaf 20 december 1928, werd volledig betaald door Antwerpse partij-organisaties als vakverbonden, *Volksgazet*, of de socialistische arbeidersjeugd. Op 10 maart 1929 belegden de Antwerpenaars een vergadering met andere Vlaamse socialistische radioclubs en richtten ze de 'Socialistische arbeidersradio-omroep voor Vlaanderen', de Sarov op. Op die vergadering was ook een Brusselse socialist aanwezig die een nationale omroeporganisatie bepleitte, maar hem werd de raad gegeven met zijn taalgenoten een eigen organisatie op te zetten (44). Vijf dagen voor het zeer voorzichtige 'Compromis des Belges' propageerde de Sarov dus reeds een volledige (culturele) autonomie.

De Sarov werd door de partijleiding en in partijpublicaties zoals *Vooruit* dan ook doodgezwegen en wanneer Lippens op de socialistische fractievergadering van 23 april 1929 zijn ontwerpen kwam verdedigen, werd er met geen woord over de Sarov gerept (45). In het Kamerdebat spraken de socialistische volksvertegenwoordigers in soms lyrische bewoordingen hun goedkeuring uit over het NIR. Vooral de idee van een nationaal orkest stond Huysmans en Vandervelde aan. Anseele ging nog wat verder en vroeg Lippens of niet expliciet moest vermeld worden dat het NIR een monopolie zou krijgen (46). De Sarov werd dus zonder blikken of blozen opgeofferd, alsof hij niet bestond. In de Senaat vroegen enkele socialisten wel de verdaging omdat ze niet eens de tijd kregen de ontwerpen te bestuderen en ze toch met enkele vraagtekens bleven zitten na de campagne van *La Libre* (47). Ook dan viel de naam Sarov niet.

De Sarov kreeg na de verdaging de mogelijkheid om zijn positie te verstevigen. Op 14 juli 1929 werd de oprichting nog eens overgedaan om een mooi-ogende regionale structuur op te zetten, zodat het overwicht van Antwerpen wat gecamoufleerd werd. De Sarov ontzag

(44) *Sarov*, 1930, XI, p. 6-7.

(45) *Het Laatste Nieuws*, 24 april 1929, p. 2; *Vooruit*, 24 april 1929, p. 1.

(46) *Parlementaire Handelingen*, Kamer, 1928-1929, p. 1645 e.v.

(47) *Parlementaire Handelingen*, Senaat, 1928-1929, p. 1109-1112, 1115-1119. De ontwerpen waren daags voordien in de Senaat voorgelezen, zodat de Senatoren tenminste een samenvatting ervan vonden in het Beknopt Verslag !

anderzijds geen moeite om Resef, 'Radio-émissions socialistes d'expression française', mee op te richten, onder andere door ze een uitzending cadeau te doen. Op 15 februari kon dan op papier de 'Nationale federatie van de socialistische radio' worden opgericht (48).

Op die manier poogde de Sarov het verzet van de BWP te breken. Met een dergelijke structuur — alhoewel in realiteit slechts op papier — kon hun immers niet verweten worden de partij-eenheid te breken. Op 3 december 1929 was op de partijraad echter reeds het partijstandpunt vastgelegd. Partijsecretaris J. Van Roosbroeck zette de principes uiteen : *"In die omstandigheden (= fiasco van pogingen een eigen zender op te richten) komt het ons voor dat de meest logische houding die wij kunnen aannemen, is ons beslist uit te spreken ten voordele van het staatsmonopolie, met de onmisbare waarborgen. Het spreekt vanzelf dat wij voorstanders zijn en blijven van de vrijheid. Maar indien de vrijheid — omdat wij niet over de middelen beschikken om er ons van te bedienen — slechts ten goede kan komen aan de tegenstrevers, verkiezen wij het staatsmonopolie boven de volstreckte vrijheid"*. De Luikse afgevaardigde Truffaut verkreeg echter nog dat de lokale zenders, waaronder 'Radio Wallonie', gevrijwaard zouden blijven van dat staatsmonopolie. Edward Joris, die de belangen van de Sarov was komen verdedigen, ving echter bot (49). Al de inspanningen die Sarov zich nog getroostte om Resef en de Nationale federatie op te richten, zouden het partijstandpunt evenmin kunnen veranderen.

Volstreckte vrijheid was inzake de omroep *"het privaatmonopolie der rijken"*, aldus Van Roosbroeck, die ook Lippens staatsmonopolie niet verdedigde, maar een *"werkelijk onzijdig"* monopolie met een bestuur dat een *"trouwe vertegenwoordiging der strekkingen en der richtingen in de natie"* moest zijn. Zoiets als een 'nationaal, neutraal' statuut bestond dus niet voor de socialisten. Uit deze teksten blijkt duidelijk dat ze niet geloofden in Lippens' interpretatie van 'neutraliteit'. Integendeel, de Sarov ontmaskerde dat als 'een daad van klasstrijd' : *"het streven op radiogebied naar de veralgemening van de eenmaal zo florissante Lentefoor-, kermis- en vogelpikpolitiek. En daar een stevige borrel bij !"* (50). Het was de BWP echter niet gelukt zelfstandig voor uitzendingen te zorgen en na de Sarov-dissidentie wilde men er allicht niet meer aan denken. Die overgang van principe naar realiteit kwam ook voor bij de katholieken.

(48) Sarov, 1930, XI, p. 7.

(49) Het verslag van Van Roosbroeck werd geredigeerd voor die vergadering. Vooruit, 4 december 1929, p. 3.

(50) Sarov, februari 1931, p. 3.

L'OPPORTUNISME MOMENTANE

De Vlaamse katholieken hadden na de verdaging ook de tijd gekregen te werken aan de eigen organisatie. Op 31 mei 1929 op een vergadering te Mechelen barstten de onderlinge twisten echter los : de Boerenbond had de zaak verraden, de anderen uitgekocht en nadien zijn ziel verkocht aan Lippens. *“De Beuckelaer (Antwerps industrieel) wil wel een middel vinden om de aandelen uit de handen van de BB te halen, waarop pater Leopold voorstelde de BB door de kardinaal te doen dwingen, wat Jacobs (proost van de middenstand) een uitmuntend idee vond en waarover Van Roey (van de Katholieke Vlaamse Hogeschooluitbreiding) eens zal spreken met Zijn Eerwaarde”* (51). Die reacties brachten echter weinig zoden aan de dijk. Ondertussen was een proefzender klaar en het werd tijd de ‘Katholieke Vlaamse Radio-Omroep’ (KVRO) gestalte te geven. Om de interne geschillen te overbruggen, werd daarvoor een beroep gedaan op het Davidsfonds, dat de KVRO een cultureel kleedje moest passen. Op 6 oktober werden de uitzendingen gestart en op 24 oktober werd de KVRO plechtig ingehuldigd met een receptie. A. Vandevyvere, beheerder van de n.v. Radio en dus van de KVRO, ging wel erg ver in het ‘neutraliseren’ van de eigen zender : *“De n.v. Radio denkt er niet aan de radiogolven in te palmen en zal zijn eigen zender ter beschikking stellen van alle Vlaamse radiogroepen, indien de Staat niet overgaat tot het bouwen van een algemene zender”* (52). Dus toen de katholieke Vlamingen een eigen zender en uitzendingen bezaten, bleken ze er plots niet zo veel interesse meer voor te hebben. De n.v. Radio was blijkbaar slechts opgericht om nederlandstalige uitzendingen af te dwingen en Lippens kreeg de kans de zender over te nemen als Vlaamse vleugel van het NIR. Dat was reeds toegezegd tijdens de eerste parlementaire besprekingen en de hypothese dat Vandevyvere zou bedoeld hebben dat naast een katholieke zender een staatsomroep kon komen, gaat niet op. Ten eerste heeft men nooit gedacht aan een heruitgave van de schoolstrijd, integendeel zelfs (53). Ten tweede kon dat niet in de gegeven technische omstandigheden (54).. Vandevyvere stond wel duidelijk nog steeds een ‘verzuild’ model met verschillende omroepverenigingen voor ogen. De toe-

(51) Verslag van Amter, een BB-spion, in DF-ARCHIEF, map 1.

(52) Toespraak in *Radiopost*, 3 november 1929, p. 5-6.

(53) Zelfs een doordrijver als pater Leopold niet; pater Leopold aan Mertens, 8 december 1931 – BRT-ARCHIEF, doos 201.491.

(54) Er waren slechts twee golf lengten voorhanden. Ofwel kwam er een Vlaamse naast een franstalige, ofwel een tweetalige katholieke naast een vrijzinnige. Die laatste mogelijkheid was ondoenbaar gebleken.

stand op dat ogenblik was dat de KVRO via de zender van de n.v. Radio twee avonden per week en Sarov (via dezelfde zender en niet meer via 'Radio Belgique') één avond per week uitzond. De katholieke Vlamingen verwachtten blijkbaar een gelijkaardige werkwijze op de 'algemene staatszender'.

E.H. Delvoie, radiotechnicus met relaties in de radio-industrie en betrokken bij de Mechelse gesprekken en de oprichting van de n.v. Radio, hield in juni 1929 op een congres van katholieke radio-organisaties te München een rede die de katholieke houding typeerde (55). Het ideaal was de absolute vrijheid, maar gezien de technische beperkingen en de financiële moeilijkheden eigen aan de omroep, kon dat niet. Dus moest volgens de mogelijkheden per land gered worden wat kon. In Nederland had men in dat opzicht bijna het onderste uit de kan gehaald, in Duitsland konden katholieke omroepverenigingen terecht op de 'Reichsrundfunk', in Frankrijk streden de katholieken mee in de concurrentieslag tussen privé- en PTT-zenders, in Italië bleek Mussolini nog mee te vallen en voor de Russische katholieken kon men slechts bidden. *"Malgré l'opportuniste momentané dont on devrait peut-être se contenter en ce moment, on devrait cependant envisager la possibilité de se réserver pour l'avenir la Sainte Liberté des Enfants de Dieu, qui nous est aussi chère qu'aux autres"*.

Het 'opportuniste momentané' van de franstalige katholieken bracht hen tot een ongeveer gelijk standpunt als de Vlaamse katholieken : er was slechts één zender per taalgroep mogelijk en een sterke stroming van liberalen en socialisten leek gewonnen voor een neutrale staatsinstelling. Het was dus nu de taak zoveel mogelijk zendtijd zien los te peuteren voor de omroepverenigingen en de resterende staatsuitzendingen 'echt' te 'neutraliseren'. Bovendien beloofde de evolutie van de techniek (korte golflengten en frequentiemodulatie) plaats voor veel meer zenders in de toekomst. Het 'monopolie' van het NIR moest dus beperkt worden, onder andere door op het vlak van de lokale zenders vrijheid te laten.

Enkele franstalige katholieken vergaderden op 25 maart 1930, maar kardinaal Van Roey, die dat een gelukkig initiatief noemde, wilde toch een volgende vergadering *"où tous les milieux catholiques d'expression française seront plus largement représentés"* (56). Wellicht wou hij niet dezelfde perikelen meemaken met 'Radio Catho-

(55) O.a. *Le XXe Siècle*, 23 juni 1929, p. 1.

(56) *La Libre Belgique*, 30 maart 1930, p. 4.

lique Belge' als met de KVRO.

De katholieken bleven nog steeds denken aan 'gekleurde' uitzendingen. Een eigen zender was geen noodzakelijke voorwaarde en zou slechts voor geldproblemen zorgen. Het was veel aantrekkelijker de Staat daarvoor te laten opdraaien. De omroepverenigingen vormden binnen het kader van de mogelijkheden van de radio de meest logische oplossing in de lijn van de vrijheids- en subsidiariteitsprincipes.

HET VERDRAG VAN FORTHOMME

Zowel katholieken als socialisten onderhandelden eind 1929-begin 1930 met P. Forthomme, de nieuwe minister van PTT, om de ontwerpen te verbeteren. P. Segers vroeg een beperking van het NIR tot louter technische infrastructuur en dienstverlening, maar dat bleek niet haalbaar tegenover Lippens, die nog steeds minister van Spoorwegen, Luchtvaart en Zeewegen was (57). Lippens kon echter niet weigeren dat de omroepverenigingen een deel van de zendtijd zouden krijgen, de *conditio sine qua non* van de katholieken. In de wettekst werd echter ook ingeschreven dat het NIR de modaliteiten van die uitzendingen zou regelen (artikel 2, derde alinea). Concreet werd dat bovendien in het vage gelaten.

De vrijheid voor de lokale zenders werd allicht mondeling beloofd. Dat kon uiteraard niet in een wettekst worden gegoten, want dan kon de PTT niemand meer weigeren, wat tot chaos zou leiden.

Het katholieke 'echt neutraliseren' van het NIR of de socialistische 'onmisbare waarborgen' was een ander paar mouwen. Vooreerst werd de programma-inhoud strikt omschreven als 'in een geest van strikte onpartijdigheid'. Voor de katholieken en de socialisten betekende dat dat 'neutraal' niet als 'liberaal' zou geïnterpreteerd worden. Het is in dat opzicht typerend dat de wettekst het niet heeft over 'neutraliteit' of 'onzijdigheid', maar over onpartijdigheid. De duidingstaak werd voorbehouden aan de omroepverenigingen en de NIR-nieuwsdienst zou slechts de feiten mogen meedelen, zonder commentaar, wat ook in de lijn lag van de liberale 'onthouding', 'tegen de politiek'. Ze werden hier echter vastgepind op de enge interpretatie ervan.

Met de vrij vage omschrijving van de rol van de omroepverenigingen en de delicate taak die het NIR te wachten stond, werd het

(57) Apologie van de houding van de katholieke parlementariërs (waarschijnlijk van P. SEGERS) in *Notes et documents de la Fédération des Associations et Cercles Catholiques*, 1 juli 1930, XXXIV, p. 17-22.

natuurlijk belangrijk een vinger in de pap te houden. Er werd dan ook voorgesteld de tienkoppige raad van beheer te vervangen door een raad van beheer benoemd door het parlement. Lippens wou daar niet van weten. Die amendementen "*détruiraient toute la portée de son projet. Ce qu'il a voulu faire, c'est créer un conseil de gestion au-dessus des partis et le soustraire à toute influence politique*" (58). Lippens moest echter buigen voor de overmacht en een compromis werd in elkaar geknutseld : de minister, zijn afgevaardigde en drie door de regering benoemde leden bleven, drie zouden er door de Kamer en drie door de Senaat worden benoemd met een rotatiesysteem voor de vervanging van één derde van de leden om de twee jaar. De subtiliteiten van dit compromis werden duidelijk bij de uitvoering ervan.

Als tegenprestatie of extra controlemaatregel werd aan het derde artikel nog een alinea toegevoegd (artikel 3, vierde alinea), waardoor de omroepverenigingen werd verboden strafbare meningsuitingen uit te zenden en 'andermans' overtuiging te kwetsen. *La Libre Belgique* legt uit waarom : "*Mais les ministres ont néanmoins des scrupules en ce qui concerne la caractère des communications qui se feront désormais sous le patronage de l'Etat. Ils voudraient bien en écarter certains discours, sans qu'on puisse lui reprocher d'exercer une censure. La difficulté est considérable et pas encore résolue. Les ministres voudraient amender le projet avec une disposition assez vague disant que seront interdites toutes les communications contraire à l'ordre public, aux institutions nationales, etc...*" (59). Dat werd dus ook het verbod 'andermans' overtuiging te kwetsen'. Omdat een politieke overtuiging nogal vlug gekwetst is, werden door deze clause in het NIR de teksten van de omroepverenigingen dan ook effectief gecensureerd, wat uiteraard tot ontzettend veel heibel aanleiding gaf (60).

Door dit spel van geven en nemen, bekwam men een verdrag — de diplomaat Forthomme waardig — dat zonder veel moeite door het parlement werd goedgekeurd, maar in de praktijk even moeilijk bleek te functioneren als dat met internationale verdragen de gewoonte lijkt te zijn.

(58) *Recueil des procès-verbaux du conseil des ministres*, 1930, V, 8 januari 1930, p. 11-14.

(59) *La Libre Belgique*, 12 maart 1930, p. 2.

(60) Deze clause werd aanvankelijk gepropageerd door o.a. de 'Union Radio-club de Belgique' om de aanleiding voor een recht van antwoord — praktisch moeilijk doenbaar in de omroep — te voorkomen. In liberale optiek werd het geïnterpreteerd als een wapen 'tegen de politiek'.

“NOCH VISCH, NOCH VLEESCH”

De katholieken hadden de ontwerpen voor een deel in hun richting omgebogen, maar bij de praktische uitwerking van de wetten van 1930 verliep het echter niet steeds zoals voorzien : slechts drie van de negen leden van de raad van beheer waren katholieken (61), het NIR censureerde de omroepverenigingen, die in een minderwaardige positie gevangen bleven en slechts twee lokale zenders kwamen in handen van katholieken terecht (62). Het aandeel van de katholieke uitzendingen ten opzichte van het NIR en vergeleken bij de andere omroepverenigingen was onbeduidend en even opvallend als de katholieke minderheidspositie in de raad van beheer (63). Een evenredige verdeling viel voor de katholieken inderdaad slechter uit dan een proportionele volgens de parlementaire sterkte. Aangezien het onwaarschijnlijk is dat bij de compromisvorming rond de wetsontwerpen niet zou gesproken zijn over de verdeling van de beheerders, hebben de katholieken op dit punt alvast bakzeil moeten halen. Misschien dachten ze teveel aan de rechten van de omroepverenigingen en verwaarloosden ze daardoor de rol van het NIR, die achteraf veel belangrijker zou blijken.

Voor de Vlamingen draaide de evenredige verdeling al even slecht uit omdat de ‘Brusselaars’ daardoor op dezelfde voet als Vlamingen en Walen werden geplaatst. Reeds op 17 november 1930 — twee maand en half voordat het NIR begon uit te zenden — blokletterde *De Standaard* al : “*De Vlaamse golflengte aan Vlaanderen*” (64). Het NIR moest gesplitst worden in twee afzonderlijke instituten met twee beheerraden en eigen personeel. Op die manier konden ook de Vlaamse katholieken uit hun minderheidspositie bevrijd worden.

De BWP had meer gekregen dan oorspronkelijk verwacht, namelijk het uitzendrecht van de omroepverenigingen. Haar probleem bleef echter de dissidentie van de Sarov. In maart 1930 — toen in het

(61) Kamer en Senaat verdeelden de zetels evenredig onder de drie grote partijen, die elk de beide taalgroepen tevreden stelden. De regering haalde er drie ‘Brusselaars’ bij om een soort evenwicht te behouden. Die vondst leidde tot verhoudingen van 3 katholieken tegenover 6 vrijzinnigen en 3 Vlamingen tegenover 6 franstaligen.

(62) ‘Slechts’ omdat Antwerpen en Gent niet-katholieke zenders hadden.

(63) In 1931 namen de omroepverenigingen 4,94% van de ‘gesproken uitzendingen’ in beslag tegenover 18,29% van het NIR zelf. De eerste verdeelsleutel voor de zendtijd van de omroepverenigingen gaf de katholieken 1/3, zoals de socialisten. Zie *licentiaatsverhandeling*, p. 203 en 230.

(64) *De Standaard*, 17 november 1930, p. 1.

Senaatsdebat gebleken was dat de katholieken de rechten van de omroepverenigingen uit de brand wisten te slepen — werd nog een poging gedaan om de Sarov te recupereren. Volgens een plan van Max Buset, algemeen secretaris van de Centrale voor Arbeidersopvoeding, moesten de Sarov en Resef versmelten in een Centrale dienst voor Radiofonie (65). Op 20 april vergaderde de raad van beheer van de Sarov troosteloos want zonder de financiële of morele steun van het partijapparaat konden ze niet overleven. Op 1 juni bleken ze echter plots een full-time vrijgestelde, een bestendig bureel en twee uitzendingen per week te kunnen bekostigen. Het geld daarvoor kwam, volgens hun eigen geschriften, van de VARA (66). Het lukte de BWP-top dus niet de Sarov onder controle te krijgen en men moest dus maar roeien met de riemen die men had. De partijfederaties werden opgeroepen zowel de Sarov als Resef te ondersteunen door het stichten van lokale radioclubs (67).

De socialisten hadden het ook moeilijk met de paritaire verdeling die de liberalen op dezelfde hoogte als hun plaatste, maar vonden het niet de moeite daarvoor het hele systeem te veroordelen. *“Wij willen dat het NIR bestaat, verbeterd op basis van het huidig statuut”*, aldus Van Roosbroeck, die daarbij *“de absolute voorwaarde van volledige vrijheid van de omroepverenigingen”* eiste (68). De initiële keuze van de socialisten voor een eigen organisatie kwam dus nu terug boven. Het splitsingsvoorstel van *De Standaard* werd door de Sarov afgeketst omdat het de Vlaamse katholieken in een te sterke positie zou plaatsen (69). Het door H. Gaus aangeduide mechanisme van keuze volgens politieke krachtverhouding was hier duidelijk werkzaam (70).

De liberale omroepverenigingen Librado (Liberale Radio-omroep) en Solidra (Société Libérale de Radiodiffusion) werden opgericht toen het echt niet anders meer kon : net voor het begin van de NIR-uitzendingen op 1 februari 1931. Met het oog op de verkiezingen van eind 1932 voerden Fr. Bovesse, de liberale opvolger van P. Forthomme, en zijn medestanders in de raad van beheer nog een

(65) *Sarov*, 1930, VIII, p. 14.

(66) ‘Verslag aan afdelingssecretarissen’ in AMVC-dossier, S 3836; *Sarov*, 1930, IX, p. 4.

(67) *Verslag voorgelegd aan het 43ste congres van de BWP van april 1931*, p. 108.

(68) J. VAN ROOSBROECK in ‘Open Brief’ in *Vooruit*, 21 april 1931, p. 1.

(69) *Sarov*, januari 1931, IV, p. 9.

(70) H. GAUS, ‘Het maatschappelijk-cultureel leven in België 1918-1940’, *NAGN*, XIV, 1979, p. 257.

huzarenstukje op waardoor de zendtijd van Librado met vier en die van Solidra met twee werd vermenigvuldigd, terwijl de andere niets kregen. Devèze, één der liberale voormannen, had het met zoveel woorden gevraagd op een partijcongres : *“Nos adversaires exigent que le temps laissé à la propagande soit limité à la représentation proportionnelle des partis. Il ne faut pas nous laisser faire. Je demande au congrès de faire un effort.”* (71). Bovesse was zowat de kampioen van dat ‘meer nemen dan je toekomt’ gemeten aan de politieke krachtverhouding. Hij verdedigde openlijk zijn wallingantische en liberale vrienden in het NIR en zorgde voor een fikse rel door ‘Radio Schaarbeek’ te willen sluiten (tegen de socialistische en katholieke vrijheid), door de IJzerbedevaartreportage van 1932 woord per woord te censureren (72), door tijdens de wilde stakingen van hetzelfde jaar de staat van beleg op het NIR af te kondigen (‘liberale interpretatie van neutraliteit) en door de omroepverenigingen te bekampen, al was het maar door de eigen omroeporganisaties te bevoor deligen.

De ‘liberale’ positie was echter reeds ongemeen sterk zonder die krachtpatserij van Bovesse. Gemeten aan het ‘nationaal-neutraal’-model was het NIR-resultaat bevredigend : een nationale zender, verplicht tot onpartijdigheid. Tegen de toegestane concessies aan de omroepverenigingen werd prompt een perscampagne georganiseerd. *L’Indépendance Belge* richtte daarvoor zelfs een vereniging op : *“L’Association des Sans-filistes Belges”* (ASFB), met de expliciete vermelding *“contre la politique”* (73). De kleurrijke protestbrieven van blijkbaar allemaal literair begaafde luisteraars lieten er geen twijfel over bestaan : *“Réintégrer la politique au parlement, la religion à l’église et laisser la phobie linguistique aux petits vicaires de Flandre”* (74). Een populistisch anti-belastingselement werd daarbij gebruikt : *“Se faire payer par ceux qu’on embête, c’est un peu trop belge”*. Het ‘Légion Nationale’, een nationalistische knokploeg (75), ging zelfs zover om op 12 februari 1931 vuurwerk af te steken in de inkomsthall van het NIR, wat door de Brusselse kranten als ‘bom-aanslag’ werd betiteld (76). Dit offensief tegen de omroepverenigingen bracht echter geen direkt resultaat met zich mee. Bovesse kon

(71) *Province de Namur* (de krant van Bovesse), 20 juni 1932, p. 2-3.

(72) W. BERTELS, *Die dingen behoren tot het verleden*, p. 30-31.

(73) *L’Indépendance-Radio*, 4 januari 1931, p. 2.

(74) *L’Indépendance-Radio*, 15 februari 1931, p. 19.

(75) J. STENGERS, “La Droite en Belgique avant 1940”, *Courrier du CRISP*, nrs. 468-469, 1970, p. 20 e.v.

(76) *La Libre Belgique*, 13 februari 1931, p. 3.

wel van die atmosfeer gebruik maken om bijvoorbeeld de censuur door te drukken.

De liberale machtspositie was echter dieper gegrond dan die individuele successen. Vooreerst werd de haast volledig staf van Radio Belgique overgenomen, wat de praktische werking van het NIR in grote mate moet bepaald hebben. Daarnaast waren twee 'katholieke' beheerders duidelijk het 'nationaal-neutraal'-ideeëngoed gegengen : baron A. de Dorlodot, voorzitter van de 'Union Radioclub de Belgique', en F. van den Bosch, die over de omroepverenigingen sprak als "*insupportable politicaillerie et maladroites provocations de l'opinion*" (77). Een ASFB'er had het niet beter kunnen formuleren. Blijkbaar waren er wel meer van die 'nationale' katholieken, want reeds in april 1931 laat L. Picard, voorzitter van 'Radio Catholique Belge', een brochure verschijnen om zijn organisatie te verdedigen (78). Hij argumenteerde dat men toch geen hoofdpijn genas door onthoofding, maar kennelijk beschouwden mensen als de Dorlodot en van den Bosch de omroepverenigingen meer als een chronische migraine, want zij beiden maakten het mogelijk dat de liberale omroepverenigingen hun zendtijd zagen verdubbelen of verviervoudigen.

De 'liberalen' stonden dus sterk omdat ze een stevige basis hadden met 'Radio Belgique' en omdat hun ideeëngoed ook door anderen gesteund werd. Daarom werd veeleer de term 'nationaal-neutraal' gebruikt in plaats van 'liberaal' dat enerzijds teveel aan de politieke partij herinnert en anderzijds ook een vrijheidsideologie kan aanduiden, die hier duidelijk niet in het spel was, integendeel zelfs.

Het Belgisch omroepbestel werd een voortdurend strijdtoneel tussen 'neutralen' en 'politiekers' om de uitvoering van een wankel compromis, "*noch visch, noch vleesch, maar met graten die in ieders keel blijven steken*" (79).

BESLUIT

Het Belgisch omroepbestel van 1930 is een bestand in de ideologische strijd om de rol en de vorm van de omroep. Een bestand omdat het een *modus vivendi* bood die voldoende toegang aan alle kampen om doorgang te kunnen vinden en dus de grondpatronen van ieders stelling weerspiegelde. Een bestand is altijd slechts gedeeltelijk

(77) F. van den Bosch in 'Lettre Ouverte' in *La Libre Belgique*, 17 februari 1931, p. 1.

(78) L. PICARD, *Radio Catholique*, Leuven, 1931.

(79) *De Standaard*, 17 juli 1931, p. 3.

of tijdelijk en verhindert niet dat eenieder verder ijvert voor zijn doelstellingen. Tot een open strijd, in casu een wetsherziening of een illegale 'tegenzender', kwam het echter niet meer. Men verorberde de maaltijd, als minste kwaad, al waren de graten niet licht te slikken.

De historisch gegroeide gedragslijnen van katholieken, liberalen en socialisten werkten oriënterend in deze problematiek. De katholieken trachtten hun vrijheids- en subsidiariteitsprincipe door te drukken. De liberalen beschouwden het nieuwe massamedium als de andere vormen van cultuurspreiding. Zoals de school en de krant diende het zich te onthouden van een stellingname, moest het zich neutraal opstellen, zonder te kiezen uit de in de maatschappij aangeboden inhoud. Die houding was uiteraard reeds zelf een keuze. De radio werd in de na-oorlogse sfeer ook ten dienste gesteld van nationale propaganda. Koning Albert beloofde bij de proefnemingen van 1914 de uitvinding te kopen "*si on les entendait à Paris*" (80). Het Hof, de liberalen als superpatriotten van de na-oorlog en de reeds vroeger geïnteresseerde koloniale middens gaven hun idee over de omroep gestalte in 'Radio Belgique': de officieus nationale, neutrale zender. Ten gevolge van Vlaamse eisen, 'politieke' concurrentie en internationale en technische omstandigheden werd voorgesteld deze privé-ordening te vervangen door een nationale staatszender, neutraal als het staatsapparaat.

De socialisten prefereerden de vrijheid om ook via dit nieuwe kanaal hun boodschap rond te sturen. Zij konden zich uiteraard niet verzoenen met de interpretatie die de 'nationaal-neutralen' aan het neutraliteitsbegrip van de Staat gaven. Toen het hun zoals de katholieken, ten gevolge van interne verdeeldheid niet lukte die vrijheid te benutten door een eigen organisatie uit te bouwen, poogden ze, evenals de katholieken, het enig mogelijke kanaal, een staatsomroep of parastatale, zoveel mogelijk in de eigen richting om te buigen.

Verzuiling, gedefinieerd als het apart organiseren van maatschappelijke functies op ideologische of levensbeschouwelijke basis, werd als strategie dus verlaten. Voor de katholieken viel dat moeilijker te verteren dan voor de socialisten. Helemaal werd de beproefde weg echter ook nooit verlaten, want de omroepverenigingen waren de variant ervan binnen de NIR-perken. Het NIR zelf was het voorbeeld van een mogelijke nieuwe weg.

Op basis van dit ene voorbeeld kan men een hypothese bouwen over een strategieverandering weg van verzuiling naar politisering

(80) W. BERTELS, *Die dingen*, p. 15.

van het staatsapparaat toe (81). Een beroep op het staatsapparaat was voorheen ondenkbaar. "*Le parlement permettra-t-il qu'on se livre à une nouvelle expérience étatiste ?*" vroeg *La Libre Belgique* zich af. "*Pas encore assez d'expériences désastreuses ? C'est une solution simpliste détestable*" (82). Was beroep doen op het staatsapparaat voor Wereldoorlog I niet desastreuus omdat het na de volgende verkiezingen in handen van de tegenstander kon komen en dan onbruikbaar werd ? Verandert het feit der coalitieregeringen die situatie niet helemaal omdat de partijen elkaar ooit wel eens zullen nodig hebben ? Kon men zich dan niet verstaan om het staatsapparaat gezamenlijk te controleren, zodat de inter-organisatorische strijd verplaatst werd naar het vlak van de 'politieke' benoemingen, naar een gevecht om een zetel meer of minder in een raad van beheer ?

Moet het begrip verzuiling dan niet eerder gedefinieerd worden als strategische functionaliteit ten opzichte van de ideologische en/of levensbeschouwelijke doelstellingen ? Of dient het begrip gereserveerd te worden voor die ene strategie, ook al wordt die vrij gemakkelijk verlaten ? Als verzuiling doorloopt van organisaties naar politisering, zoals prof. kan. A. Boon als voorzitter van de KVVRO terecht komt in de raad van beheer van het NIR, betreft het toch één fenomeen dat zijn definitie toch niet kan afgrendelen aan de deuren van het staatsapparaat ? Deze vragen dienen hier gesteld te worden omdat een duidelijk geval van verzuiling — de aparte omroepverenigingen — in de radioproblematiek niet te scheiden zijn van het duidelijke geval van politisering — het NIR met zijn 'aparte' sollicitatieproeven voor socialistische, katholieke of liberale journalisten (83).

Voor een begrip van het reilen en zeilen van de omroep in België, is het noodzakelijk de achterliggende structuren en doelstellingen te doorgronden. De radiostrijd tussen de twee wereldoorlogen belicht zo niet alleen het functioneren van dit massamedium, maar evenzeer de structuren en werking van de samenleving.

(81) Politisering in de vandaag courante betekenis van doordringen van de partijinvloed in het staatsapparaat. Dat is niet helemaal het zelfde als 'verpolitieking' bij B.J. DECLERCQ, *Kritiek van de verzuiling*, Lier, 1968.

(82) *La Libre Belgique*, 25 april 1929, p. 1.

(83) Zie o.a. Nic BAL, *Mijn wankele wereld*, Leuven, 1984, p. 85.

BIJLAGE :

UITTREKSEL UIT DE WET VAN 18 JUNI 1930 TER OPRICHTING VAN HET NATIONAAL INSTITUUT VOOR RADIO-OMROEP

art. 2 : Het Belgisch Nationaal Instituut voor Radio-omroep is gemachtigd in België een dienst voor radio-omroep in te richten met het doel te zorgen voor radio-uitzendingen door middel van het woord, de muziek, klanken, beelden, en over het algemeen, alle seinen of berichten van welken aard ook.

Te dien einde zal het Instituut namelijk beroep doen op inrichtingen, groeperingen of personen, die door hun mededeelingen bij het publiek belangstelling kunnen wekken.

Onder het voorbehoud, aangeduid bij artikel 3 van deze wet, zal het Instituut de hem voorgestelde mededeelingen aannemen. Het heeft echter het recht, in het belang van den dienst en in de mate van de mogelijkheden, de orde en de modaliteiten der uitgezonden mededeelingen te regelen alsmede het betrekkelijk belang dat daaraan kan worden gegeven, behoudens het recht voor den benadeeld gevoelende betrokkenen, in beroep te komen bij den minister, die, in dit geval, de door hem nodig geachte maatregelen mag voorschrijven.

Ten minste drie door de regeering bepaalde golflengten staan uitsluitend ter beschikking van het Instituut.

art. 3 : De inlichtingen en mededeelingen van het Instituut geschieden in een geest van volstrekte onpartijdigheid.

Het is het Instituut verboden uitzendingen te doen die strijdig zijn met de wetten, de openbare orde of de goede zeden, die de overtuiging van anderen kwetsen of een belediging uitmaken voor een vreemden staat.

Het is het Instituut eveneens verboden, bij wijze van uitzending, aan handels- of andere winstgevende publiciteit te doen en andere bekendmakingen dan de programma's der uitzendingen te geven.

Het instituut ziet toe dat de organismen, waarvan het de mededeelingen aanvaardt, zich gedragen naar hogerstaande alinea's twee en drie.

LUTTES DANS LA RADIODIFFUSION PENDANT L'ENTRE-DEUX-GUERRES

par

Johan PUTSEYS

RESUME

Un examen des facteurs qui ont déterminé le visage et l'organisation de la radiodiffusion en Belgique pendant l'entre-deux-guerres, a mené à la conclusion que l'organisation de la radiodiffusion a été un champ de confrontation continue entre deux visions différentes, dans le cadre d'une trêve donnant satisfaction à tous les partis : une organisation nationale neutre et des radiodiffusions idéologiques ou philosophiques. Ce mélange de deux modèles de radiodiffusion (parastatale et compartimentage idéologique) fait poser la question des rapports entre "compartimentage idéologique" et "politisation".

**A "RADIO-BATTLE" IN THE PERIOD
BETWEEN THE TWO WORLD WARS**

by
Johan PUTSEYS

SUMMARY

An investigation into the factors which have determined the shape and the organisation of broadcasting in Belgium in the period between the two World Wars, had led to the conclusion that the organisation of broadcasting has been a continuous battlefield between two different opinions, framed in a system that wanted to offer something to everybody : a national, neutral organisation, and ideological broadcasting companies.

The mixture of these two broadcasting models (a system recognized as governmental and a denominational system) makes one wonder about the relation between denominational segregations and politicalization.

Johan Putseys, Dorpstraat 84, 3060 Bertem